

Korrekturläsning - en ögonöppnare?

Av Gunilla Byrman, universitetslektor i nordiska språk

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

- [Bakgrund och syfte](#)
- [Korrekturprovets utformning](#)
- [Testgrupperna](#)
- [Resultat och tolkning](#)
- [Feltyper på tre nivåer](#)
- [Slutsatser](#)
- [Litteraturförteckning](#)
- [Bilaga 1: Korrekturläsningsprovet](#)
- [Bilaga 2: Originaltexten](#)

Bakgrund och syfte

Det prov i korrekturläsning som jag ska diskutera här gjordes av sökande till journalistutbildningen i Lund för ett år sedan (1995), vid sidan av andra delprov. Idén till provet kom från en kreativ frilansjournalist, lärare i skrivning på denna utbildning. Hans argument var att journalister, i synnerhet de som jobbar på frilansbasis, absolut måste kunna korrigera sina egna texter.

Korrekturprovet för journalistaspiranter inspirerade mig till att också undersöka två andra grupper: blivande grundskollärare och gymnasister i avgångsklass. Undersökningen om korrekturläsning är gjord med utgångspunkt i att granskning och revision av text är en viktig del av en skrivprocess som leder fram till en bra produkt. Korrekturläsning är lärorikt som detaljkritik och höjer textens kvalitet. Genom korrekturläsning lär man sig läsa texter på ett sådant sätt som är allmänt befrämjande för precisionen. Korrekturläsaren övar helt enkelt upp sin analytiska vaksamhet. Fel på textytan stör kommunikationsöverföringen, vilket medför att det blir svårt att koncentrera sig på innehållet.

Huvudsyftet med undersökningen är att försöka ta reda på om träning i korrekturläsning och rent av korrekturprov kan tänkas ha en funktion att fylla utanför antagningsprovets värld. Ett annat syfte har varit att fastställa vilka fel som är lättast respektive svårast att hitta. Ett tredje syfte är att utifrån resultaten försöka säga något generellt om korrekturfel: Ska korrekturläsning få en utökad plats i skrivundervisningen?

Korrekturprovets utformning

Korrekturprovet utgörs av en medvetet skadad text: "Surtsey 30 år. Steg upp ur havet och vigdes åt forskningen" av Karin Eriksson, hämtad från *Forskning och framsteg* nr 7, 1993 (se bilaga 1). Det är alltså en populärvetenskaplig artikel, sakligt och formellt genomarbetad, och avsedd för en stor allmänbildad läsekrets.

Provkonstruktören, universitetslektor Åke Pettersson^[1] vid Lärarhögskolan i Malmö, ville testa kunskaper om olika slags skrivregler, och texten valdes för att den inom sitt begränsade utrymme kunde aktualisera många exempel på olika skrivregler, även mer specialiserade. De inlagda felen skulle kunna rättas enkelt och entydigt, vart och ett på ett enda ställe.

Provkonstruktören har utgått från att det är *Svenska skrivregler* och *SAOL* som är vår officiella norm. Detta får också studenterna reda på i provinstruktionen. Men även *Svenska skrivregler* lämnar ibland utrymme för egna val.

På ett försättsblad presenterades förutsättningar och detaljinstruktioner (se bilaga 1). Provet gick ut på att rätta den skadade texten, så att den skulle framstå som korrekt, normal och konsekvent i språkbruket. Felen sades i instruktionen vara av fyra slag: brott mot stavnings- och skrivreglerna, klara språkfel på ord, rena skrivfel och fall av inkonsekvens i språkformer eller sakuppgifter.

Originaltexten, inklusive rubrik, var 955 ord lång (se bilaga 2). Den skadade versionen av texten innehåller 80 fel. Felen valdes dels för att passa i texten, dels för att representera olika sidor av felspektrumet. De faktiska felen är ofta inte solklara exempel på en viss typ, och kategoriseringen får därför ses som provisorisk.

En jämförelse med Gabriella Sandströms undersökning (1996:9) av korrekturfel i SvD visar dock att felen i den medvetet skadade Surtseytexten förekommer i ungefär samma proportioner som det autentiska materialet i Sandströms undersökning. Surtseytexten kan i detta avseende sägas vara en adekvat provtext.

En annan sak som bör påpekas är att provet kanske i själva verket testar vaksamheten - kanske lika mycket som kunskapen om skrivnormer. Förkunskaper om och intresse för det som avhandlas i texten kan också vara av betydelse. Men större betydelse har nog hög allmänbildning, där kännedom om skrivregler ingår.

Testgrupperna

I undersökningen jämförs tre grupper av språkbrukare: journalistaspiranter (90), blivande grundskollärare i svenska och historia för årskurs 4-9 (22) och gymnasister i humanistisk avgångsklass (26).

Det bör åter understrykas att provet gjordes för journalistantagningen. Blivande lärare och gymnasister testades i efterhand. Därav kan vi misstänka att testgruppernas motivation att göra provet varierar, vilket måste påverka resultatet. Jag har arbetat utifrån antagandet att journalistaspiranter klarar provet bäst. De har längst utbildning av grupperna, minst 120 poäng vid universitet, och därigenom mer erfarenhet av att skriva offentliga texter: rapporter, uppsatser och avhandlingar, artiklar. Det gällde också för dem att kvalificera sig till en åtråvärd plats på en högstatusutbildning vid universitetet.

De två andra grupperna fick sig uppgiften förelagd. För de blivande grundskollärarnas del ägde provet rum strax efter en kurs i textkunskap där också ett moment av språkriktighet ingick. Själva var de inte beroende av resultatet utan ställde väl upp av nyfikenhet och av vänlighet mot läraren. För övrigt har unga lärarkandidater vanligen inte skrivit lika många offentliga sakprosatexter som journalistaspiranterna. Det fanns därför skäl att tro att de inte skulle klara testet lika bra som dessa.

Lundagymnasister, i avgångsklass på humanistisk linje med rätt högt medelbetyg, gjorde testet en av de sista skoldagarna på terminen. De visste att betyget i svenska för länge sedan var satt, men deras lärare uppmanade dem att vara så noggranna som möjligt och att ta provet på allvar. Gymnasisterna får antas ha ingen eller endast liten erfarenhet av korrekturläsning, särskilt av den texttyp det är frågan om här. Inte heller är de vana att skriva publiceringsbara sakprosatexter, eftersom svenskämnets skrivande nog fortfarande domineras av allmänna ämnen - tankar om döden, livet, kärleken - i personlig stil. Sådana texter innehåller få rubriker, få precisa sakuppgifter och få facktermer. Slutsatsen blir att dessa bör prestera minst bra av de testade grupperna.

Ambitionsnivån får alltså antas vara högst hos blivande journalister och lägst hos gymnasister och detsamma kan sägas om vanan att skriva sakprosa. De blivande lärarna

kan sägas inta en mellanställning när det gäller både kunskaper och ambitioner.

Ovannämnda tre testgrupper ingick i undersökningen; emellertid är det viktigt att än en gång påminna om att provet är gjort med tanke på blivande journalister. Just i det sammanhanget fungerar korrekturprovet som en kvalitetsindikator. Det vill säga det visar delvis på andra kvaliteter än de två andra antagningsproven - ett referatprov och ett nutidsorienteringsprov. Korrekturprovet korrelerar tillräckligt bra med den subjektiva bedömningen av journalistaspiranternas skrivförmåga.

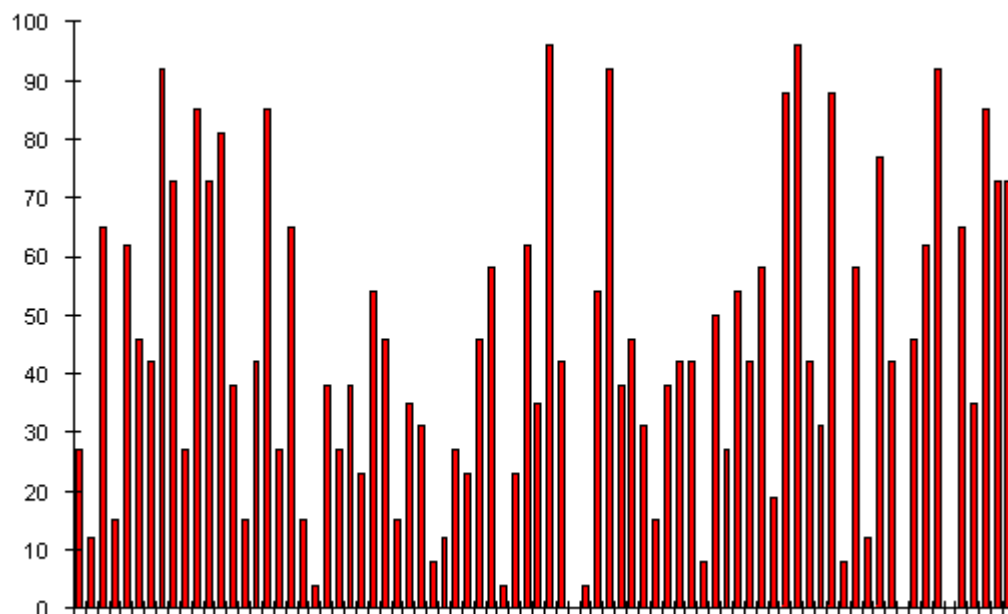
Resultat och tolkning

Hypotesen om skillnader mellan grupperna stämde. Resultatet visar att journalistaspiranterna som väntat är bäst på att hitta fel. De hittar 63,5 % av felen. Blivande lärare är näst bäst och hittar 50,2 %. Gymnasisterna är som väntat minst duktiga, men inte dåliga sedda i detta sammanhang; de hittar 43 % av felen.

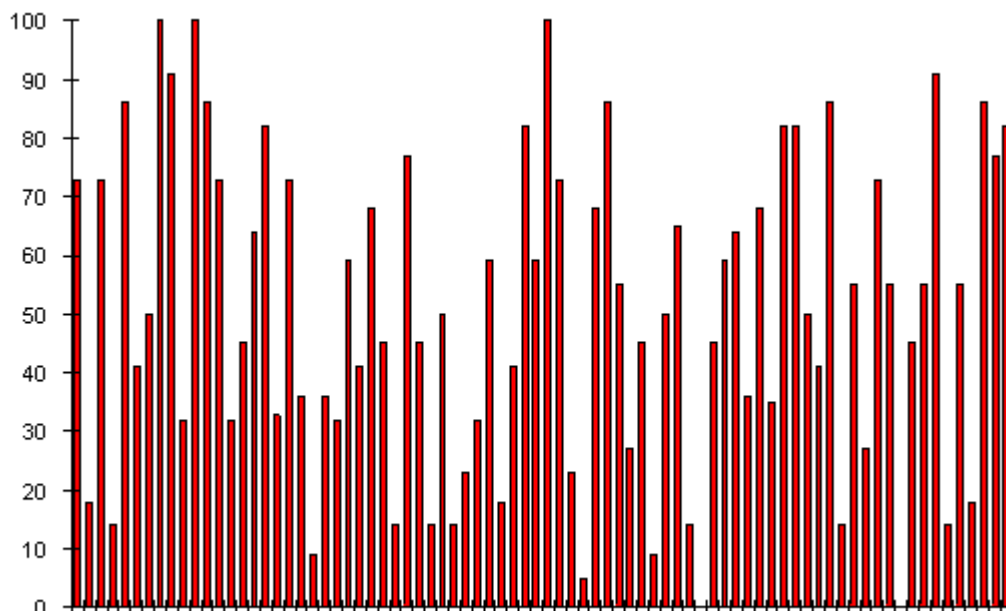
Dessutom ska sägas att det råder höga korrelationer (0,81-0,87) mellan de tre gruppernas resultat, vilket innebär att ett fel som är lätt respektive svårt att finna för en grupp är också lätt respektive svårt för de andra grupperna. Detta indikerar att grupperna har ansträngt sig ungefär lika mycket att finna olika fel, vilket i sin tur antyder att det kanske ändå inte är stora skillnader i ambition och motivation.

I figurerna 1-3 framgår det i procent räknat hur grupperna klarat varje fel. Diagrammen illustrerar felen i ordningsföljd i texten. När staplarna går ända upp innebär det att alla har korrigerat felet. När det inte finns någon stapel alls innebär det att ingen i gruppen har hittat felet. Av diagrammen framkommer att farhågorna för att gruppernas olika ambitionsnivå skulle ha styrt resultatet delvis kommer på skam, eftersom stapeldiagrammen till exempel visar att gymnasisterna inte har givit upp i slutet av provet. Om de hade gjort det, så hade det inte funnits några staplar i slutet av diagrammen på det sättet som det nu finns. Diagrammen visar i stället att alla grupperna verkar ha tagit uppgiften på allvar.

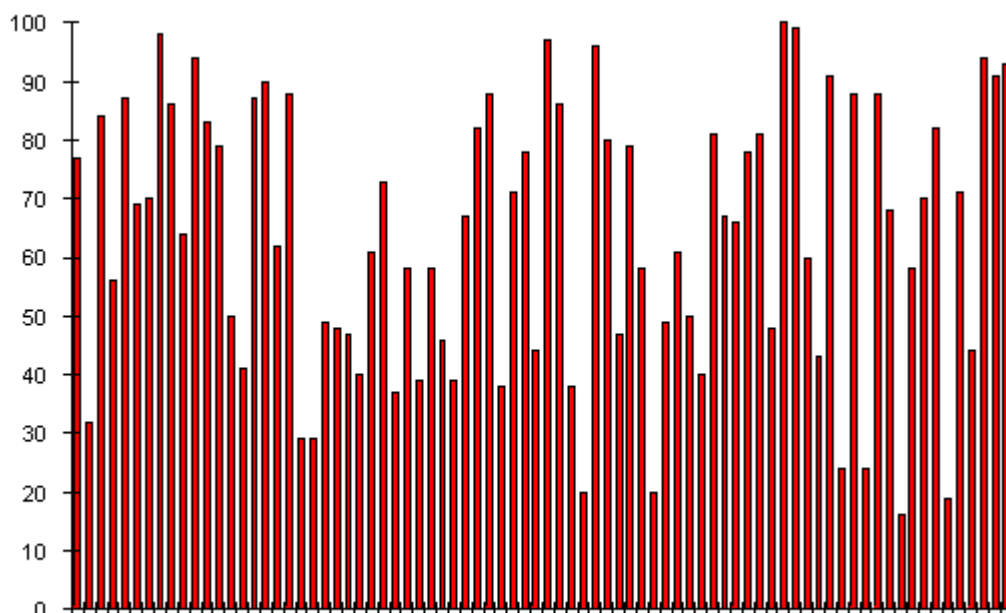
Figur 1. Gymnasister: Andel korrekt rättade fel i textordning.

Figur 2. Blivande lärare: Andel korrekt rättade fel i textordning.

Figur 3. Journalistaspiranter: Andel korrekt rättade fel i textordning.

Nedan redovisas huvudresultaten för journalistaspiranter, blivande svensklärare i grundskolan och gymnasister i avgångsklass.

I tabell 1 finns de 15 fel som var lättast att hitta för gymnasister, blivande grundskollärare och journalistaspiranter. Här syns likheten mellan grupperna tydligt, då 9 fel av 15 är gemensamma fel (markeras med asterisk) för grupperna. Av de gemensamma felen är 6 syntaktiska, och sammantaget förekommer det 21 syntaxfel i tabellen. Vidare finns det 2 ordfel och 1 teckenfel som är gemensamt för alla grupperna. Det förefaller som om syntaxfelen är lättast att hitta för alla grupperna.

Sammantaget är hälften av alla lättfunna fel något slags syntaxbrott. Förklaringen till detta är förmodligen att det är de språkregler som sitter säkrast i språkbrukarnas hjärnor och som kommer till uttryck både i talspråket och skriftspråket. Det gäller bara för den korrekturläsande att aktivera den verbala vaksamheten. Undersökningen visar sålunda att känslan för felaktigheter i de syntaktiska strukturerna är välutvecklad hos alla grupperna; de reagerar nästan lika starkt.

I tabell 2 finns de fel som grupperna har haft svårast att hitta. Också denna tabell visar stor samstämmighet mellan grupperna såtillvida att 8 av felen är gemensamma och att hälften av dem är teckenfel och hälften är ordfel. Ser vi på felfrekvensen för alla tre listorna, visar de att teckenfelen sammanlagt är flest (26), och ordfelen är också många (13), medan det endast finns 1 syntaxfel i gymnasisternas och lärarkandidaternas lista och 2 i journalistaspiranternas lista. Sammanfattningsvis kan sägas att teckenfelen förefaller vara svårast att hitta.

Tabell 1. De femton fel som var **lättast** att hitta för gymnasieelever, blivande lärare och journalistaspiranter. Gemensamma fel markeras med asterisk.

Gymnasister		Blivande lärare		Journalistaspiranter	
Textnivå (felet)	%	Textnivå (felet)	%	Textnivå (felet)	%
syntax* (struket <i>att</i>)	96	syntax* (struket <i>som</i>)	100	tecken* (forskar station)	100
syntax* (struket <i>så</i>)	96	ord* (uppe)	100	syntax* (struket <i>så</i>)	99
ord (platter)	92	syntax* (struket <i>att</i>)	100	syntax* (struket <i>som</i>)	98
tecken (tillochmed)	92	tecken (tillochmed)	91	syntax* (struket <i>att</i>)	97
syntax* (struket <i>som</i>)	92	tecken (ibrand)	91	syntax* (ätit)	94
syntax* (stuga)	88	ord (brytits)	86	ord* (uppe)	94
tecken* (forskar station)	88	syntax* (ätit)	86	tecken (vulkan utbrott)	94
ord* (antågane)	85	stil (nån)	86	syntax* (upprepat <i>att</i>)	93
ord* (uppe)	85	syntax* (stuga)	86	ord (sätt)	91
syntax* (ätit)	85	ord (platter)	86	syntax* (stuga)	91
stil (dom)	81	syntax* (upprepat <i>att</i>)	82	ord* (antågane)	90
ord (lungna)	77	syntax* (struket <i>så</i>)	82	ord (vakar)	88
stil (nån)	73	syntax (Surtsey)	82	syntax (visats)	88
tecken (ibrand)	73	ord* (antågane)	82	ord (lungna)	88
syntax* (upprepat <i>att</i>)	73	tecken* (forskar station)	82	syntax (de)	88

Tabell 2. De femton fel som var **svårast** att hitta för gymnasieelever, blivande lärare och journalistaspiranter. Gemensamma fel markeras med asterisk.

Gymnasister		Blivande lärare		Journalistaspiranter	
Textnivå (felet)	%	Textnivå (felet)	%	Textnivå (felet)	%
tecken (sk)	0	tecken* (6000)	0	tecken* (6000)	16
ord* (Hemsö)	0	ord (Asorerne)	0	ord* (Hemsö)	19
tecken* (6000)	0	ord* (plattetektronik)	5	ord* (plattetektronik)	20
tecken* (4år)	4	tecken* (9.4)	9	tecken (mitt-Atlantiska)	20
ord* (plattetektronik)	4	tecken (mitt-Atlantiska)	9	syntax (struket <i>ha</i>)	24
tecken* (9.4)	4	tecken (1963/-64)	14	ord* (forfarande)	24
ord (Asorerne)	8	ord (milliarder)	14	syntax (det)	29
tecken (m)	8	tecken* (8:e)	14	tecken* (9.4)	29
ord* (forfarande)	8	ord* (forfarande)	14	ord* (tidskalan)	32
syntax (struket <i>ha</i>)	12	ord* (Hemsö)	14	tecken* (8:e)	37

tecken (6 00)	12	tecken (m)	14	tecken (sk)	38
ord* (tidskalan)	12	ord (succesivt)	14	tecken* (4år)	38
tecken (näst följande)	15	tecken* (4år)	18	tecken (ca.)	39
ord (milliarder)	15	ord* (tidskalan)	18	tecken (1963/-64)	39
tecken* (8:e)	15	syntax (struket <i>att</i>)	18	tecken (20tal)	40

Teckenfel är en samlingsrubrik för sifferuttryck och skriftspråkliga tecken, såsom mellanslag, skiljetecken, stor och liten bokstav. En anledning till att dessa fel är svåra att hitta är förmodligen att teckenutformning tillhör språkets yta. Ännu viktigare är att den bara aktualiseras i skrift. Det finns helt enkelt inte lika många tillfällen att träna dessa som exempelvis de syntaktiska strukturerna. Därför behöver alla mycket mer tid och träning för att skriftspråksreglerna om tecknen ska sitta så pass fast att man kan ta fram dem vid korrekturläsning och därigenom producera en relativt felfri text.

Ett undantag är sammanskrivningsfel och särskrivningsfel, som ju också är ett slags teckenfel. De återfinns bland de fel som är lättast att hitta. Detta faktum avspeglar med största sannolikhet betydelsen av undervisningen och den praktiska skrivträning som grupperna får i sin utbildning. Sammanskrivning och särskrivning uppmärksammas i skolan; de är både vanliga och lätträttade.

Feltyper på tre nivåer

Om vi studerar tabell 3, där jag försökt generalisera en smula, så upptäcker vi att alla felen i provet kan kategoriseras på fyra nivåer i texten:

1. syntax (konstruktionsfel av olika slag, inkongruens, syftning)
2. ord (stavfel, ordkunskapsfel, ordbildningsfel, ordformfel, konsekvensfel som nästan uteslutande är ordfel)
3. tecken (skriftspråkliga tecken av olika slag, sifferuttryck, stor och liten bokstav, förkortningar, mellanslag)
4. stil (talspråksformer)

Tabell 3. De generaliserade feltyperna i texten.

	Feltyp	Textnivå	Antal i texten
1	konstruktionsfel (syntaktiska)	syntax	17
2	stavfel	ord	12
3	ordfel	ord	12
4	skriftspråkliga tecken	tecken	11
5	konstruktionsfel (semantiska)	ord	5
6	konsekvensfel	ord	5
7	förkortningsfel	tecken	4
8	talspråksformer	stil	4
9	formfel	ord	4
10	särskrivningsfel	tecken	3
11	sammanskrivningsfel	tecken	3
	Summa fel		80

Med detta synsätt finns det sammanlagt 38 ordfel, 17 syntaxfel, 21 teckenfel och 4 stilfel i

texten. Hur lätt eller hur svårt det är att hitta ett fel verkar hänga samman med vilken textnivå felet finns på.

Tabell 1 visade att de syntaktiska konstruktionsfelen är lättast att finna, fast de enbart utgör drygt 20 % av felen totalt i texten. Fel som däremot på olika sätt har att göra med ord, dvs. ordformer, ordbildning, ordkunskap och stavning intar en mellanställning; de är svårare att hitta, och ändå utgör de nästan 50 % av felen.

Av tabell 2 framgår att teckenfelen är svårast att finna, fast de är betydligt fler än syntaxfelen. Förklaringen torde vara att elever och studenterna aldrig på ett tillfredsställande sätt lär sig dessa skriftspråkliga teckenregler. Toleransen mot dem är stor, mycket större än mot stavfel, till stor del på grund av okunnigheten om dem. De framstår helt enkelt som petimäteraktiga.

Slutsatser

En säker slutsats som kan dras av undersökningen är att det finns en djungel av föreställningar om korrekthet. Osäkerheten är stor bland vanliga skribenter om vad som är rätt och fel. Organisationer, institutioner och företag håller sig ofta med egna skrivregler. Folk gör lite som de vill med förkortningar, tankstreck etc. Även svensklärare har i allmänhet begränsad erfarenhet av att använda dessa regler i eget skrivande.

Korrekturprov har ett värde som diagnosinstrument, och testgruppernas resultat är på intet sätt lugnande, trots att det är ytterligt svårt att klara det 955 ord långa korrekturprovet felfritt på 2 100 sekunder för både granskning och korrigerings. Erfarenheten visar ju också att man kan granska en text många gånger i jakten på fel och ändå hittar de som granskar eller läser texten efter oss fel i alla fall.

Frågan är om det är möjligt att göra korrekturprovet felfritt. Jag genomförde en miniundersökning; några rättningsvana docenter i nordiska språk och drivna korrekturläsare, tillsammans fem personer, gjorde korrekturprovet. I medeltal klarar de lite drygt 90 procent av felen. Experterna är alltså ca 30 procentenheter eller mer än 40 procent bättre än journalistaspiranterna (med rättprocent på 63,5). Således är experterna mycket bra men inte felfria.

En hel del av testpersonerna i den stora undersökningen har ändrat rätt till fel, i synnerhet på ord- och teckenivå. Det som händer är ofta att den som rättar hoppar i galen tunna, när de egna kunskaperna inte är tillräckliga. Man slår ner på en mängd föregivna regelbrott och oegentligheter, till exempel att en mening börjar med *Men*, eller kan man ha ändrat *likartad* till *liknande*, *lukten av svavel* till *svavellukten*.

Några testpersoner skiljer inte mellan rätt och bättre, vilket är ett sundhetstecken eftersom de då har börjat få upp ögonen för att korrigeringsarna kanske ska gå under textens ytplan. Som exempel ska jag ska nämna en formulering som alla testade docenter i nordiska språk och professionella korrekturläsare har reagerat på. I originaltexten står det: "De cirklade i ett flygplan kring *utbrottsplatsen som för varje timme nådde allt högre upp*." Den formuleringen framstår som semantiskt störande. En del testpersoner har gett sig på den och försökt förbättra den. Några förslag är: "... platsen för utbrottet. För varje timme nådde lavahögar högre upp" (gymnast), "utbrottsplatsen vars vulkaniska material nådde ..." (lärarkandidat), "utbrottsplatsen, vars vulkaniska massa för varje timme nådde ...", "vars rökpelare varje timme nådde ...", "utbrottsplatsen. För varje timme steg aska och lava ..." (journalistaspiranter).

Men att börja korrigeras en text som Surtsey mer än på ytplanet är en tvivelaktig strategi, eftersom denna text säkerligen har genomgått många ändringar både på ytan och djupet för att bli så pass korrekt och begriplig som den var i sitt oskadade skick. Det stjälar naturligtvis tid från de avsedda felen och stör provet.

Vilka slutsatser kan vi mer dra av undersökningen? Svaret måste bli: egentligen inga säkra slutsatser alls. Men vi kan göra några antaganden med utgångspunkt i undersökningen, om hur korrekturläsning skulle kunna bli ett nyttigt inslag i språkundervisningen.

Korrekturläsning är inte något som helt och hållet kan överlåtas åt vuxna professionella skribenter eller redaktörer. Det är inte i linje med läroplanen för svenska för de frivilliga skolformerna (Lpf 94), där målformuleringen för kursen Språk - litteratur - samhälle lyder:

Efter genomgången kurs skall eleven kunna uttrycka sina tankar i tal och *skrift* så väl att språket i skilda sammanhang fungerar som ett *effektivt medel för kommunikation* och påverkan. (min kursivering)

Alla måste sålunda enligt dessa riktlinjer kunna göra sig rätt förstådda i skrift för att bli godkända. Här måste alla textnivåer avses; en text som är behäftad med många brister på ytplanet kan vara svår att läsa. Att inte kunna skriva formellt korrekt har dessutom ett starkt signalvärde. Om inte formalia är korrekta kan läsaren bli misstänksam mot innehållet också.

Huruvida lärare i grundskola och på gymnasium ska ge eleverna korrekturprov kan diskuteras. Men varför inte? Det är ändå ett sätt att träna eleverna och öka beredskapen att ta itu med egna texter. Att träna på andras texter är kanske också lättare av känslomässiga skäl. En annan strategi vore att ge barnen fler sakprosauppgifter i skolan med anvisningar om hur sifferuttryck, skriftspråkliga tecken och tabeller ska utformas i utredande framställningar. Min undersökning indikerar ju att det främst är teckenreglerna som bör tränas.

Ett korrekturprov då och då öppnar ögonen på såväl elever som lärare; eleverna ser hur de ska arbeta med egna texter, och lärarna kan diagnostisera vad eleverna måste träna mera. En fristående korrekturläsning i skolan behöver inte enbart vara tråkig utan kan få positiva effekter.

Det är positivt för skrivsvaga elever. Man kan behärska alla skrivregler utan att kunna skriva bra. Det är i regel lätt att rätta skrivfel och kräver inte mycket av analytisk förmåga och formuleringsskicklighet. Emellertid finns det generellt sett ett samband mellan allmän skrivförmåga och det sinne för formell precision - med skarpsyn, logik och konsekvens - som märks vid tillämpning av skrivreglerna. Det framgår bland annat av journalistantagningsprovet i Lund. Man kan knappast vara riktigt bra i korrekturläsning utan en välövd språkförmåga.

Korrekturläsning lämpar sig också bra för såväl enskilt arbete som grupparbete. Att i lugn och ro få tänka över språkliga formuleringar och att få diskutera detta med kamrater kan ge ökade språkliga insikter hos eleverna. När alla ytliga fel sedan är eliminerade från texten, kan man få upp ögonen för mer djupliggande oegentligheter i texten, såsom ordval, konstruktionsval, disposition och textbindning. Och även om rättningen inte leder till att texten i grunden blir bättre, så blir den dock snyggare, konsekventare, kanske begripligare och därmed trovärdigare. Läraren skulle kanske kunna säga till eleven: Om du tar din egen text på allvar, så har du anledning att göra den snygg och korrekt. Och då blir den läst på större allvar, med större respekt.

Korrekturläsning är positivt för samverkan över ämnesgränserna. Den springande punkten verkar vara att en del skrivregler och sifferuttryck aldrig aktualiseras i de mer personliga texter eleverna skriver på gymnasiet. En ökad produktion av sakprosatexter skulle leda till att skrivteckenreglerna oftare aktualiserades i skrivövningarna.

Om den svenska skolan vill ge eleverna bra och användbar utbildning på alla nivåer, måste detta innefatta att lära dem att skriva texter som är någorlunda fria från språkliga oegentligheter på textytan. Exempelvis ska personer som skriver texter i sitt yrkesliv, utan att vara professionella skribenter, kunna känna sig trygga och säkra när de ska revidera och

rätta i sina egna texter.

Många människor har i dagens samhälle glädje av en viss vana och förmåga att korrigera texter. Det ökande skrivandet, framför allt datorskrivandet inom utbildning och i arbetslivet, gör korrekturläsning viktigare än tidigare, då det fanns professionella sättare och korrekturläsare till hands. Numera är boktryckarkonsten ju i princip tillgänglig för alla som har en dator genom DTP, och publicering sker ibland utan hjälp från korrekturläsare och grafisk personal.

Det ökande datorskrivandet i skolan innebär att det går fort för eleverna att rätta och snygga till texter med så små punktuella ingrepp som korrekturläsning innebär. Även i skolan skulle man kunna göra det till regel att texten tvättas innan den arkiveras i datorn.

Vidare ställer den internationella konkurrensen och samarbetet mellan skriftspråken större krav på medvetenhet och samarbete i fråga om skrivnormer. Här är förmodligen en attitydförändring att vänta till förmån för högre grad av precision och korrekthet i uttryckssättet. Generellt sett ökar graden av skriftspråklighet i vår kultur. Walter Ong framhåller i sin bok *Muntlig och skriftlig kultur* (1991:121) också att skribenter måste bli mer noggranna med detaljer, eftersom språkanvändning mer och mer blir en fråga om skrivande. Den distans som skrivandet kan skapa mellan sändare och mottagare, gör att precision måste utvecklas i uttryckssättet för att vi ska kunna förstå varandra rätt. Skriftspråket ställer högre krav på exakthet än talspråket.

Sammanfattningsvis skulle jag vilja säga att om vi har en funktionell språksyn, dvs. anser att elever ska arbeta med meningsfulla skrivuppgifter, där de tänker och lär med hjälp av språket, och om vi i dessa texter eftersträvar ett så stort mått av korrekthet som möjligt på språkets olika nivåer även på ytplanet, då krävs träning. Låt därför barnen skriva inte bara personligt hållna texter utan även sakprosatexter, så de får rutin på att tillämpa svenska skrivregler. Låt de studerande lära sig att använda *SAOL* och *Svenska skrivregler* (jfr Pettersson 1983:8). Därigenom skulle respekten för de svenska skrivreglerna stärkas.

© [Gunilla Byrman](#)

Litteraturförteckning

Läroplan för de frivilliga skolformerna 1994. Stockholm: Utbildningsdepartementet 1994.

Ong, Walter, 1991: *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet*. Göteborg: Anthropos.

Pettersson, Gertrud, 1983: "Vad ska skrivundervisning handla om?" I: *Skrivundervisning på universitetsnivå. Rapport från det första ämnesdidaktiska seminariet i nordiska språk, Lund 1983*, red Ulf Teleman. Nordlund 2. Lund.

Sandström, Gabriella, 1996: "Språklig redigering på en dagstidning". I: *Språkvård* nr 1.

Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi, red Ture Johannisson & K. G. Ljunggren. Stockholm: Esselte Studium AB 1966.

Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. Stockholm: Norstedts 1986.

Svenska skrivregler utgivna av Svenska språknämnden. Stockholm: Almqvist & Wiksell 1991.

Bilaga 1: Korrekturläsningsprovet

Instruktion:

Förutsättningar: På de följande sidorna följer en text som innehåller ett stort antal fel. Uppgiften är att rätta felen så att texten framstår som korrekt samt normal och konsekvent i språkbruket. Felen är av fyra slag:

- a) **brott mot stavnings- och skrivreglerna**, t.ex. reglerna för stor och liten bokstav, sär- och sammanskrivning, förkortning, avstavning. Normerande för rättningen är Svenska akademiens ordlista och boken Svenska skrivregler, utgiven av Svenska språknämnden.
- b) klara **språkfel på ord**: fel som kan rättas genom tillägg, strykning, ändring eller omflyttning av ord. (Däremot gäller det inte att byta ett klart innehållsbärande ord mot ett annat, t.ex. *ändra* mot *flytta*.)
- c) **rena skrivfel**, sådana som bottenar i slarv.
- d) fall av **inkonsekvens i språkformer eller sakuppgifter**: om t.ex. en stad sägs ligga i Syrien får den inte på ett annat ställe i texten placeras i Libanon.

Däremot omfattar provet *inte kommatering som rör hela satser* eller meningar. I det fall punkt eller kommatecken ska ändras så är tecknet knutet till ett ord.

Skriv rättade ord på raden under felstället eller markera ändringarna tydligt. Det är ytterst viktigt att piktura är tydlig.

Eventuella ändringar av ett korrekt uttryck till ett felaktigt ger minuspoäng. (Men det blir inte poängavdrag för ändring av en korrekt form till en annan som också är korrekt.)

Du har 35 minuter till ditt förfogande.

Korrekturläsningstext (den medvetet skadade texten):

Surtsøy 30 år

Steg upp ur havet och vigdes åt forskningen

Trettio år är en försvinnande kort tid på den geologiska tidskalan. Vanligtvis beskrevs geologiska händelser i perspektivet av tusentals, miljoner eller miljarder år. Men vulkanön Surtsey är ett exempel på att det också på kort tid kan hända oerhört mycket. Inför forskarnas ögon har nytt land byggts upp, omformats och brytits ner.

Forskarna snabbt på plats

På morgonen den 14 November 1963 befann sig den isländska fiskebåten "Isleifur II" ute till havs i farvattnen söder om Island. När en av besättningsmännen gick upp på däck fick han syn på en rökpelare steg ur havet. Första tanken var att det var rök från en båt som stod i brand, men när de kom närmare insåg fiskarna snart vad det rörde sig om. De bevittnade inledningen till en vetenskaplig sensation - födelsen av en ny ö. För det var inte bara rök som steg ur havet utan också aska och lavabomber. I våldsamma explosioner slungades detta vulkaniska materiel högt upp i luften.

Redan nån timme senare fanns dom första geologerna på plats. De cirklade i ett flygplan kring utbrottsplatsen som för varje timme nådde allt högre upp. Alltsedan dess har utvecklingen av Surtsey, den ö som föddes näst följande dag, noga studeras av forskare från hela världen. Även svenska forskare har projekt på Surtsey.

Exakt när vulkanutbrottet började på havsbotten är inte riktigt klarlagt. Några tydliga tecken på att ett vulkanutbrott var i antågane hade geologernas instrument inte visats. Men efteråt kunde de konstatera att det hade förekommit svaga skalv på havsbotten en vecka tidigare. Och dagen före utbrottet hade havsforskare som mätte vattnets temperatur sett att det stigit från 7 till 9.4 grader. Ytterligare ett tecken var lukten av svavel som folken på gårdarna längs Hemöns Sydkust, ett 20tal kilometer därifrån, hade känt några dagar innan.

Vulkaner på rad

Troligen startade utbrottet på havsbotten omkr. den 8:e november för att under de följande dagarna bygga upp en del av ön som ligger under havsytan. Djupet kring ön är ca. 130 meter. Redan den 15 november stack ön upp 10 m över vattenytan. Efter fyra dagar var höjden 60 meter och längden cirka 600 meter. Vid årsskiftet 1963/-64 hade ön vuxit till en höjd av 145 m. över havet.

Utbrottet upphörde tillfälligt den 31 jan. Men redan dagen därpå blossade de upp igen, men i en nybildad huvudkrater. Utbrotten pågick i nästan 4 år och skedde växelvis från de två huvudkratrerna.

Surtsey födelse inträffade vid en tid då den geologiska värdsbilden höll på radikalt förändrats. Den sk plattektroniken hade vunnit gehör bland allt fler forskare och höll på att förändra synen på jorden och jordskorpan. Orsakerna till jordbävningar och vulkan utbrott söktes nu i rörelserna hos de stora platter som jordskorpan består utav (se artikeln "Aska, lava, slam och gas", Forskning och framsteg, nr 4 1993).

Surtsey stämmer väl i plattektonikens mönster. Atlanten och dess botten växer ständigt. Vid den s.k. mitt-Atlantiska ryggen som löper från norr till syd mitt emellan Europa och Amerika finns en platt-gräns. Här går plattorna isär, och vulkanutbrott bygger succesivt upp berg av lava och ny havsbotten. De aktiva vulkanerna sticker här och där upp ovanför vattenytan som på Asorerna.

Även Island ligger i denna vulkanska zon, och här kan man studera många av de geologiska processer som annars sker djupt ner på havsbotten. Vestmannaöarna med Surtsey ligger i förlängningen av de mest vulkaniska stråket på Island (bild 2).

- - -

Vågorna slog mot stugan

På ett mycket tidigt stadium stod det klart att Surtsey har ett stort vetenskapligt värde. Ön erbjöd ett unikt tillfälle att följa både de geologiska och de biologiska skeendena från första början på hel jungfruig mark. Därför gjordes Surtsey omedelbart till ett reservat för forskning. Myndigheterna utfärdade landstigningsförbud på ön med undantag för forskare (bild 8 och 9).

Inga ingrepp får göras som på något sätt kan störa den naturliga geologiska och biologiska utvecklingen på ön. För att ändå göra det möjligt att övernatta på ön byggde man en forskar station i form av en liten stuga. Man valde en skyddad plats som möjligt bakom ett stort berg av tefra. Men berget spolades bort och stranden kom allt närmare. Efter ett tjugotal år slog vågorna mot stugknuten, och då rev man stugan.

En ny stuga byggdes på betryggat avstånd från kusten, uppe i lavafältet vid öns sydöstra del i skydd för västliga vindar. Den stuga står fortfarande kvar.

Efter tusen år

För Surtsey finns ingen given framtida utveckling. En möjlighet är att vulkanen Surtur vakar till liv igen och bygger upp ön ytterligare. Vulkaner kan bli aktiva efter att varit lungna i långa perioder. Ett närliggande isländskt exempel är utbrottet på Hemön år 1973. Vulkanen Helgafell, öns högsta berg, hade vilat i 6000 år då den helt överaskande fick ett nytt utbrott.

Så länge vulkanen under Surtsey håller sig lugn fortsätter ön att krympa. Under de år som gått har vågorna ätit sej flera hundra meter in i ön. I och med att teffran omvandlas till palagonit (bild 11) blir den hård, tillochmed hårdare än lavan. Därför är det sannolikt att lavan nöts bort och att kvar blir en ö bestående i palagonit med höga branta stränder.

Surtsey får då en likadan form som alla de övriga öarna i Vestmannaöarna, med undantag för Hemsö som också har unga lavafält.

Troligen kommer det ta ett antal tusen år innan Surtseys lavafält har ätit upp av vågorna. Sätt i ett längre perspektiv kommer Surtsey liksom de andra Vestmannaöarna att förr eller senare att utplånas och bara finnas kvar som ryggar på havsbotten.

Bilaga 2: Originaltexten (som den publicerades i *Forskning och framsteg*, nr 7 1993):

[© Forskning och framsteg och Karin Eriksson]

Surtsey 30 år

Steg upp ur havet och vigdes åt forskningen

Trettio år är en försvinnande kort tid på den geologiska tidsskalan. Vanligtvis beskrivs geologiska händelser i perspektivet av tusentals, miljoner eller miljarder år. Men vulkanön Surtsey är ett exempel på att det också på kort tid kan hända oerhört mycket. Inför forskarnas ögon har nytt land byggts upp, omformats och brutits ner.

Forskarna snabbt på plats

På morgonen den 14 november 1963 befann sig den isländska fiskebåten "Isleifur II" ute till havs i farvattnen söder om Island. När en av besättningsmännen gick upp på däck fick han syn på en rökpelare som steg ur havet. Första tanken var att det var rök från en båt som stod i brand, men när de kom närmare insåg fiskarna snart vad det rörde sig om. De bevittnade inledningen till en vetenskaplig sensation - födelsen av en ny ö. För det var inte bara rök som steg ur havet utan också aska och lavabomber. I våldsamma explosioner slungades detta vulkaniska material högt upp i luften.

Redan någon timme senare fanns de första geologerna på plats. De cirklade i ett flygplan kring utbrottsplatsen som för varje timme nådde allt högre upp. Alltsedan dess har utvecklingen av Surtsey, den ö som föddes nästföljande dag, noga studerats av forskare från hela världen. Även svenska forskare har projekt på Surtsey.

Exakt när vulkanutbrottet började på havsbotten är inte riktigt klarlagt. Några tydliga tecken på att ett vulkanutbrott var i antågande hade geologernas instrument inte visats. Men efteråt kunde de konstatera att det hade förekommit svaga skalv på havsbotten en vecka tidigare. Och dagen före utbrottet hade havsforskare som mätte vattnets temperatur sett att det stigit från 7 till 9,4 grader. Ytterligare ett tecken var lukten av svavel som folket på gårdarna längs Hemöns sydkust, ett 20-tal kilometer därifrån, hade känt några dagar innan.

Vulkaner på rad

Troligen startade utbrottet på havsbotten omkring den 8 november för att under de följande dagarna bygga upp den del av ön som ligger under havsytan. Djupet kring ön är ca 130 meter. Redan den 15 november stack ön upp 10 meter över vattenytan. Efter fyra dagar var höjden 60 meter och längden cirka 600 meter. Vid årsskiftet 1963-64 hade ön vuxit till en höjd av 145 meter över havet.

Utbrottet upphörde tillfälligt den 31 januari. Men redan dagen därpå blossade det upp igen, men i en nybildad huvudkrater. Utbrotten pågick i nästan 4 år och skedde växelvis från de två huvudkratrarna.

Surtseys födelse inträffade vid en tid då den geologiska världsbilden höll på att radikalt förändras. Den s.k. platttektoniken hade vunnit gehör bland allt fler forskare och höll på att förändra synen på jorden och jordskorpan. Orsakerna till jordbävningar och vulkanutbrott söktes nu i rörelserna hos de stora plattor som jordskorpan består av (se artikeln "Aska,

lava, slam och gas", *Forskning och framsteg*, nr 4 1993).

Surtsey stämmer väl i platttektonikens mönster. Atlanten och dess botten växer ständigt. Vid den s.k. Mittatlantiska ryggen som löper från norr till söder mitt emellan Europa och Amerika finns en plattgräns. Här går plattorna isär, och vulkanutbrott bygger successivt upp berg av lava och ny havsbotten. De aktiva vulkanerna sticker här och där upp ovanför vattenytan som på Azorerna.

Även Island ligger i denna vulkaniska zon, och här kan man studera många av de geologiska processer som annars sker djupt nere på havsbotten. Vestmannaöarna med Surtsey ligger i förlängningen av det mest vulkaniska stråket på Island (bild 2).

- - -

Vågorna slog mot stugan

På ett mycket tidigt stadium stod det klart att Surtsey har ett stort vetenskapligt värde. Ön erbjöd ett unikt tillfälle att följa både de geologiska och de biologiska skeendena från första början på helt jungfrulig mark. Därför gjordes Surtsey omedelbart till ett reservat för forskning. Myndigheterna utfärdade landstigningsförbud på ön med undantag för forskare (bild 8 och 9).

Inga ingrepp får göras som på något sätt kan störa den naturliga geologiska och biologiska utvecklingen på ön. För att ändå göra det möjligt att övernatta på ön byggde man en forskarstation i form av en liten stuga. Man valde en så skyddad plats som möjligt bakom ett stort berg av tefra. Men berget spolades bort och stranden kom allt närmare. Efter ett tjugotal år slog vågorna mot stugknuten, och då rev man stugan.

En ny stuga byggdes på betryggande avstånd från kusten, uppe i lavafältet vid öns sydöstra del i skydd för västliga vindar. Den stugan står fortfarande kvar.

Efter tusen år

För Surtsey finns ingen given framtida utveckling. En möjlighet är att vulkanen Surtur vaknar till liv igen och bygger upp ön ytterligare. Vulkaner kan bli aktiva efter att varit lugna i långa perioder. Ett närliggande isländskt exempel är utbrottet på Hemön år 1973. Vulkanen Helgafell, öns högsta berg, hade vilat i 6 000 år då den helt överraskande fick ett nytt utbrott.

Så länge vulkanen under Surtsey håller sig lugn fortsätter ön att krympa. Under de år som gått har vågorna ätit sig flera hundra meter in i ön. I och med att tefran omvandlas till palagonit (bild 11) blir den hård, till och med hårdare än lavan. Därför är det sannolikt att lavan nöts bort och att kvar blir en ö bestående av palagonit med höga branta stränder. Surtsey får då en likadan form som alla de övriga öarna i Vestmannaöarna, med undantag för Hemön som också har unga lavafält.

Troligen kommer det att ta ett antal tusen år innan Surtseys lavafält har ätits upp av vågorna. Sett i ett längre perspektiv kommer Surtsey liksom de andra Vestmannaöarna förr eller senare att utplånas och bara finnas kvar som ryggar på havsbotten.

[1] Jag vill framföra ett stort tack till Åke Pettersson som bistått mig med bearbetningen av materialet och goda idéer under analysens gång.